

RAMON D'ABADAL I ELS ORÍGENS HISTÒRICS DE CATALUNYA

Josep Maria SALRACH MARÈS¹
Institut d'Estudis Catalans

RESUM

Ramon d'Abadal és conegut sobretot pels llibres i articles que va escriure sobre la història dels segles IX i X, l'època dels orígens de Catalunya. De les obres d'Abadal, la que mostra millor els resultats de la seva recerca sobre aquest tema és *El primers comtes catalans*, editada el 1958 i reeditada moltes vegades. És un llibre d'història política, el seu gènere preferit. Abadal hi explica el pas del domini carolingi a la independència comtal, és a dir, els fonaments del principat feudal barceloní, que considera essencial en la formació de Catalunya.

PARAULES CLAU

Orígens de Catalunya, domini carolingi, independència comtal, comtes catalans, principat feudal barceloní.

Ramon d'Abadal and the historical origins of Catalonia

ABSTRACT

Ramon d'Abadal is best known for the books and articles he wrote on the history of the 9th and 10th centuries, the period of Catalonia's origins. Among Abadal's works, the one that best shows the results of his research into this subject is *El primers comtes catalans*, first published in 1958 and reprinted many times. It is a book of political history, his favorite genre. In this book, Abadal

1. E-mail: josep.salrach@upf.edu

explains the transition from Carolingian rule to county independence, in other words, the foundations of the feudal principality of Barcelona, which he considers essential in the formation of Catalonia.

KEYWORDS

Origins of Catalonia, Carolingian rule, county independence, Catalan counts, principality of Barcelona.

I. L'HISTORIADOR I LA SEVA OBRA

Des de 1910, quan recent llicenciat en dret, als vint-i-dos anys, donava a conèixer el seu primer article com a historiador, fins a l'any 1970, en què va morir, Abadal va publicar una seixantena llarga de treballs entre llibres i articles, la major part dedicats als segles VIII-XI i, amb més precisió, als segles IX i X.² És precisament fruit de la recerca d'Abadal que avui s'identifica aquesta època com la dels orígens de Catalunya, i ell n'és considerat l'historiador, pròpiament dit, en el sentit que és qui en va fer la lectura identificadora i creativa més completa.³

Vist des del present, semblaria que Abadal va partir d'una hipòtesi heretada, en part, de la historiografia anterior que deia que abans dels segles IX-X Catalunya no existia, i que després dels segles IX i X ja va començar a existir; per tant, la gestació es va haver de produir durant els segles IX i X. La feina de l'Abadal historiador hauria de ser, doncs, verificar la hipòtesi dels orígens abans de l'any 1000, i sobretot explicar com això es va esdevenir. Va ser el treball de tota una vida, en la qual l'historiador va saber combinar el deure de les activitats empresarials familiars amb la vocació per la recerca històrica. Una vocació que el va portar a treballar molt, i molt generosament. Altres no ho haurien

2. La bibliografia completa de Ramon d'Abadal a ABADAL (2003: CLXXV-CLXXXIV).

3. L'any 1988, amb motiu del centenari del naixement de Ramon d'Abadal, un grup d'historiadors convocats pel Departament de Cultura de Generalitat de Catalunya vam participar en un cicle de conferències que tenia per objectiu reflexionar sobre l'obra d'aquest historiador i patrici. Les conferències van ser aplegades en un volum editat: (MUNDÓ et al., 1989).

fet, i en això rau el mèrit primer.⁴ Abadal va buscar en arxius i biblioteques els documents anteriors a l'any 1000, els va llegir i estudiar; en va seleccionar les dades que va considerar més adients per a l'objectiu que s'havia proposat, i amb elles va donar forma a una interpretació dels orígens de Catalunya que és, al nostre entendre, el més important de la seva producció, des del punt de vista historiogràfic. Una interpretació complexa.

Efectivament, el model bastit per Abadal no és simple, tot al contrari. Com una pintura al fresc de gran format, és fet de molts elements i molt diversos. Uns han resistit més que altres el pas del temps. Potser ara, a cinquanta anys de distància, pagaria la pena de fer-ne el balanç en un congrés o quelcom semblant. Un balanç que hauria d'incloure també la tria o selecció d'elements per al diagnòstic, aspecte fonamental que ens portaria inevitablement a pensar i debatre històricament sobre el concepte de nació, sobre el procés de creació i el desenvolupament de les comunitats nacionals, sobre els elements identificadors del fet nacional i sobre la relació entre Estat i nació. L'Abadal historiador i polític catalanista, militant de la Lliga Regionalista, tenia sobre aquesta problemàtica les seves idees, que no va poder traduir en acció política, però que va donar a conèixer a través dels seus escrits d'historiador. En ells expressa també un tarannà conservador que, vinculat a la formació de jurista, el porta a observar amb especial atenció la conducta de l'autoritat, i la legalitat i legitimitat del poder, que posa en relació amb el manteniment de l'ordre, la pau i la justícia.⁵ Home de profundes conviccions religioses, va saber fer conviure en ell la racionalitat de l'historiador modern amb la fe i el sentiment del creient, perceptible en el respecte i admiració amb què tracta l'abat i bisbe Oliba en la monografia que li va dedicar i publicar el 1948.

Una mirada a l'interior d'algunes de les seves obres permetrà comprendre millor l'historiador i capir la importància de la seva recerca sobre els orígens de Catalunya. Treballava amb documents i amb un gran coneixement de la geo-

4. La història familiar dels Abadal ha estat escrita pel mateix Ramon D'ABADAL (1968), i actualitzada per Francesc Vilanova (MUNDÓ *et al.*, 1989: 91-122). La biografia més completa d'Abadal com a historiador és la de Francesc Vilanova (ABADAL, 2003: XI-CLXXIV).

5. El pensament polític d'Abadal, el seu catalanisme, la visió de les relacions Catalunya-Espanya i la concepció de la història, tal com es desprèn del seus escrits, es poden seguir perfectament en una obra pòstuma d'Abadal, que recull, de manera àmplia i amb molt bon criteri de selecció, el millor dels seus escrits sobre aquestes qüestions. L'edició i la introducció són obra de Francesc Vilanova (ABADAL, 2010). Nosaltres vam dedicar dos articles a comentar i presentar aspectes diversos d'aquest llibre i a ressaltar-ne l'interès (SALRACH, 2010).

grafia i els monuments dels país (monestirs, esglésies, castells). A la seva època, l'arqueologia medieval a casa nostra tot just naixia de la mà d'historiadors com Alberto del Castillo i el seu deixeble Manuel Riu, i de les aportacions dels historiadors de l'art.⁶ Abadal, doncs, acumulava proves documentals, que situava sobre el terreny,⁷ tantes com podia, i examinava la validesa de les escriptures per després establir conclusions amb fermesa. Home de lleis, aplicava sense concessions el mètode erudit: el fet ben establert, la paraula justa, la idea madurada.⁸ Va publicar alguns treballs sobre el segle VIII, però pocs. La migradesa de les fonts documentals d'aquest període el limitava, encara que les narratives franques i musulmanes el van ajudar, per exemple, a estudiar el pas de Septimània del domini got al franc a través de la invasió musulmana (Abadal, 1953), i per investigar l'expedició de Carlemany a Saragossa el 778 (Abadal, 1956). Per al segle IX ja va poder combinar les fonts narratives, també musulmanes i franques, amb les documentals, sobretot els preceptes carolingis per a Catalunya, i afegir-hi obres de teologia i erudició religiosa. Amb totes va poder bastir una lectura sobre el domini carolingi a Catalunya, que encara avui és la més completa que tenim. Respecte als inicis de l'establiment d'aquest domini, en temps de Carlemany, la batalla per a la incorporació de l'Església goda a l'Imperi, Abadal l'estudià magistralment en *La batalla del adopcionismo*, que és obra de referència, citada i molt valorada ahir i avui per tots els estudiosos de la cultura i la teologia de l'Europa carolíngia (Abadal, 1948). A continuació, la visió de l'estabilització d'aquest domini a Catalunya, Abadal la va expressar en un llarg article dedicat a Catalunya en temps de l'emperador Lluís el Piadós, en què reconstrueix la història política dels anys 814-840 (Abadal, 1954-1957). Avançada la dècada dels anys seixanta, i ajudat per Jaume Sobrequès, que llavors fou el seu secretari, Abadal aplegà aquests materials i donà forma al volum I, tom 1, de *Catalunya carolíngia*, que es publicà molts anys després de la seva mort. Aquest

6. Amb tot, Abadal va fer el discurs inaugural del Congrés arqueològic de França, celebrat a París el 1959 (ABADAL, 1959).

7. Així va poder escriure pàgines memorables sobre l'ocupació i repoblació de les comarques d'Osona i Bages, sobre els comtats de Pallars i Ribagorça, sobre el domini del monestir de Cuixà al Conflent, etc.

8. La formació de jurista és evident en tota la seva producció, però de manera especial en la dels primers anys (ABADAL, 1910, 1912, 1913). Manuel J. Peláez ha fet un estudi sobre l'etapa de formació d'Abadal com a jurista i la seva producció historiogràfica relacionada amb el dret: (PELÁEZ, 1994).

volum comprèn des de la invasió musulmana, l'any 711, fins a la mort de Lluís el Piadós l'any 840 (Abadal, 1986). A partir d'aquí comença un nou regnat, el de Carles el Calb (840-877), que per Abadal, com per als historiadors de l'època carolíngia en general, sobretot els francesos, no representa només la fi de l'Imperi carolíngi, sinó també l'inici del procés de dissociació política que portarà al naixement dels principats territorials en tot l'espai de l'Europa carolíngia.

2. ELS ORÍGENS DE LA DINASTIA NACIONAL

A aquest procés de feudalització política, fonamental en la història de Catalunya, Abadal hi dedica *Els primers comtes catalans*, un dels seus millors llibres, en què combina molt bé la síntesi amb la investigació (Abadal, 1958).⁹ Li va encarregar cap a la meitat dels cinquanta Jaume Vicens Vives per a la història de Catalunya que projectava com a obra col·lectiva, i a la qual posà el títol de «Biografies Catalanes». *Els primers comtes catalans* és, de fet, la història de la marxa dels comtes catalans cap a la sobirania. Per explicar-la, l'autor divideix el llibre en dues parts: la primera està dedicada als orígens de la dinastia nacional, i la segona a la conversió dels comtes en sobirans.

El llibre arrenca amb un capítol dedicat a desfer la teoria de l'historiador francès Josep Calmette sobre els orígens de Catalunya (Abadal, 1958: 3-11). Nascut a Perpinyà el 1873 i mort a Tolosa el 1952, Calmette «exercí, diu Abadal, una mena de dictadura sobre la primitiva història catalana» (Abadal, 1958: 3).¹⁰ D'aquesta dictadura en formava part l'afirmació que Catalunya vingué al món l'any 865 quan, segons Calmette, el rei Carles el Calb va separar els comtats catalans de Septimània, i els encomanà al marquès Bernat de Gòtia, tot dibuixant així els contorns de la Catalunya primitiva. Al mateix temps, l'arribada d'immigrants hispans, que es van barrejar als comtats amb els indígenes, va fer sorgir,

9. La primera edició d'*Els primers comtes catalans*, l'any 1958, porta el segell de l'editorial Teide, empresa fundada el 1942 per Frederic Rahola amb la col·laboració del seu cunyat Jaume Vicens Vives. L'obra va tenir molt èxit i se'n van fer successives reedicions, amb el segell de l'editorial Vicens-Vives, els anys 1961, 1965, 1980 i 1991. I encara l'any 2011 en va sortir una edició amb el segell de la Magrana, amb pròleg de l'autor d'aquest article.

10. Per a la biografia i producció historiogràfica de Calmette, consulteu l'article de F. Gelabert aparegut en el número d'*Annales du Midi* dedicat a la memòria d'aquest historiador rossellonès l'any 1953.

diu Calmette, en ple segle IX, una consciència nacional (Calmette, 1946). Abadal s'oposa a aquest plantejament, i diu que Carles el Calb no va dibuixar cap perfil geogràfic de la terra catalana, ni va separar els comtats catalans de Septimània, i afegeix que l'aparició d'una consciència nacional als volts del 865 és una fantasia (Abadal, 1958: 4).

Net el camí, Abadal posa la primera pedra de la seva teoria en assignar al comte Guifré el Pelós un paper primigeni, poc menys que fundacional, de la història catalana, en consonància simbòlica amb la llegenda de Guifré el Pelós que glossa, llegenda que al segle XII els monjos de Ripoll van incorporar com a pròleg o primer capítol a la versió primitiva de les *Gesta comitum Barcinonensium*.¹¹ Guifré és tan important en la visió de l'historiador que Abadal li dedica nou dels deu capítols de la primera part del llibre. Primer porta la mirada cap endins, a la recerca dels orígens familiars de Guifré. L'avi patern seria, segons Abadal, el comte Bel·ló de Carcassona, del temps de Carlemany, i el pare, el comte Sunifred de Cerdanya i Urgell, una genealogia que avui sembla encara la més probable (Abadal, 1958: 13-27). Després, seguint amb la mirada cap endins, Abadal examina la història del comte Salomó, *natione gallicum*, en qui Guifré, segons la llegenda, hauria venjat la mort del pare, com a pas necessari per al retorn del llinatge al poder comtal (Abadal, 1958: 29-40). Passa després a l'arribada de Guifré i els seus germans al govern dels comtats per voluntat de Carles II i Lluís II de França, cosa que l'obliga ja a parlar de les dificultats polítiques dels carolingis en aquells moments de la segona meitat del segle IX (Abadal, 1958: 41-72). L'ocupació i repoblació de la Catalunya central i les fundacions monàstiques (Ripoll i Sant Joan sobretot) clouen aquesta mirada cap endins del temps de Guifré (Abadal, 1958: 73-150). A partir d'aquí, la visió de l'historiador es dilata i s'obre cap enfora per tal d'observar el que passa a França, al regne franc occidental, i a al-Andalus, la Hispània sarraïna, diu Abadal, i com incideix en la història dels comtats a través de les relacions amicals i hostils que s'estableixen. Punts forts d'aquesta part són el trencament temporal de la legitimitat dinàstica a França amb l'elecció com a rei del comte de París, Odó, un noble; els conflictes interns de l'Església catalana en els quals s'ensuma ja una voluntat d'independència o de separació de l'obediència al metropolità de Narbona (Abadal, 1958: 151-171). L'estudi de les relacions amb la Hispània sarraïna, que Abadal contempla en la llarga durada, tot el segle IX, i

11. Per a la lectura de la versió primitiva de les *Gesta comitum* amb la llegenda de Guifré el Pelós, i l'estudi corresponent, vegeu CINGOLANI (2012: 20-58, i 119-123/160).

que, al seu entendre, van ser en el temps més amicals que hostils, es van enterbolir a finals del segle IX, en temps de Guifré el Pelós, a causa de l'avanç de les fronteres comtals a la Catalunya central. La primera part del llibre es clou amb la topada amb els musulmans de Lleida que va costar la vida al comte (Abadal, 1958: 173-203).¹²

3. LA HISTORIOGRAFIA DE LA INDEPENDÈNCIA

La segona part del llibre porta un títol més que significatiu, aclaridor: «La marxa a la sobirania». En els set capítols que la componen, Abadal basteix el més essencial del seu model d'assoliment de la sobirania comtal, que es caracteritza per ser un procés llarg, evolutiu, de contorns temporals indefinits, en què l'accident hi juga més que la voluntat. En el primer capítol hi ha l'estat de la qüestió, és a dir, l'explicació que des de l'alta edat mitjana, amb la llegenda de Guifré el Pelós, els historiadors han donat de la separació dels comtats catalans del regne franc. Ras i curt: la independència comtal. La llegenda explica la sobirania comtal com a fruit d'un acte jurídic: una donació plena del rei carolingi a Guifré, que així seria el primer comte català independent (ABADAL, 1958: 208-209). Aquesta idea d'un traspàs de sobirania fet pels reis als comtes mitjançant un títol de dret va tenir èxit en cròniques, textos de legistes i obres d'historiadors.

Es troba ja en el segle XIV a la *Crònica de Sant Joan de la Penya*, que va fer redactar Pere el Cerimoniós; el XV a l'obra de Pere Tomich *Les històries e conquestes dels reis de Aragó e comtes de Barcelona* (Tomich, 1886: 97-98),¹³ i en el segle XVI als *Comentaris* de Jaume Marquilles sobre els *Usatges de Barcelona*

12. Pel que fa a les relacions dels comtats catalans amb al-Andalus, en general, i en el referent a la mort del comte Guifré el Pelós arran d'un enfrontament amb Llop ibn Muhammad el Kasi, senyor de Lleida, en concret, Abadal declara seguir Josep M. Millàs i Vallicrosa. El 1922 Millàs havia publicat un article sobre el tema, i preparà després l'edició d'un recull de textos d'historiadors àrabs referents a la Catalunya carolíngia, que la guerra de 1936-1939 i la persecució després de la llengua catalana pel franquisme van bloquejar. Abadal, però, va poder consultar i citar els plecs de proves d'aquesta edició, que es va publicar el 1987.

13. Tomich considera que Guifré va rebre el comtat de Barcelona, identificat, de fet, amb Catalunya, de mans dels reis francs en feu, i que després d'haver-lo alliberat dels invasors musulmans, el va rebre en franc alou.

(Marquilles, 1505: n. 47, f. 12).¹⁴ Com explica Abadal, la versió recollida a les *Gesta* sobre el traspàs de sobirania era tan clara i concloent que, a més de seguir-la juristes i historiadors, prengué caràcter oficial en ésser inserida en l'epítom de la genealogia dels comtes de Barcelona que precedeix les compilacions legals de les *Constitucions* de Catalunya (*Constitucions*, 1704).

Havent observat a l'Arxiu Reial de Barcelona que els documents dels segles x i xi estan datats pels regnats dels reis de França, en el segle XVI l'arxiver i historiador Pere Miquel Carbonell va interpretar de manera diferent la versió de la llegenda de Guifré. Com observa Abadal, «va ser el primer a negar que el comte Guifré hagués obtingut l'al·lodialitat o independència dels seus comtats» (Abadal, 1958: 211). A parer de Carbonell, el rei Carles el Calb va donar a Guifré el comtat amb caràcter de «feu honorat», una categoria jurídica que es va inventar i que li servia per indicar l'excepcionalitat d'aquella infeudació feta a perpetuïtat, però no equivalent a l'al·lodialitat o a la independència (Carbonell, 1546: f. 47). L'historiador Jeroni Pujades, que escriví la seva obra cap al 1620, adoptà la fórmula del feu honorat de Carbonell, i defensà que la independència fou una qüestió de fet, que es concretà el segle XI, en temps de Ramon Berenguer I, i adquirí rang jurídic el segle XIII pel Tractat de Corbeil (Pujades, 1830: 308-319).

Com diu Abadal, la qüestió estava ben encarrilada, però el segle XIX l'historiador i arxiver Pròsper de Bofarull va trobar a l'Arxiu de la Corona d'Aragó un document de l'any 961 de venda d'unes terres de la Plana de Vic feta pel comte Borrell que justifica la propietat dels béns que venia en un precepte del rei dels francs, el gloriosíssim Carles, de donació de tots els béns fiscals i erms als seus avantpassats.¹⁵ Com assenyala Abadal, Bofarull no va fer distinció entre béns fiscals i sobirania, ni es va preguntar si els béns fiscals eren de tots els comtats o només del comtat d'Osona guanyat en temps de Guifré, va donar per suposat que el rei era Carles el Calb i va concloure que aquest document demostrava que aquest monarca havia donat la independència a Guifré el Pelós (Bofarull, 1836: I, 13). Abadal demostra en poques ratlles —no li'n calen més— que l'afirmació

14. Marquilles reproduïx, en el comentari a l'usatge *Cum dominus*, l'argument de la llegenda de la promesa del rei al comte en el sentit que obtindria el comtat en alou si el defensava del domini sarraí, com així fou.

15. És un document de l'any 961 que ha estat editat per F. UDINA (1951: doc. 159) i R. ORDEIG (1999: doc. 893).

de Bofarull es basava en una interpretació i datació equivocades del precepte (Abadal, 1958: 212-213).¹⁶

Posteriorment, però dins del segle XIX, Víctor Balaguer va seguir, diu Abadal, el parer de Pròsper de Bofarull (Balaguer, 1885: 377-396), i també Balari Jovany, encara que, per un camí diferent, va arribar a la mateixa conclusió: Carles el Calb havia traspasat la sobirania a Guifré (Abadal, 1958: 214-215). Balari es basava en el mateix document del 961 en què es fonamentava Bofarull, però discrepava de la identificació que aquest feia de fisc i sobirania. Per Balari, els béns del fisc eren patrimonials i els monarques en disposaven com si fossin béns privats. En canvi, els erms els posseïen per la seva condició de sobirans; per tant, en cedir-los el rei Carles per precepte al comte Guifré, li havia traspasat amb ells la sobirania (Balari, 1899: 335-350).

Si Pròsper de Bofarull, Víctor Balaguer i Josep Balari entenien que la independència comtal s'havia assolit com a fruit d'un acte jurídic protagonitzat per la monarquia, la majoria dels historiadors del segle XIX es van arrencar amb la tesi de la independència de fet, defensada per Pujades el segle XVII. Abadal en fa el seguiment (Abadal, 1958: 213-214), començant pel montpellerí J. Tastu, que posa la visual en la llunyania i aïllament dels marquesos de Barcelona a l'altra banda del Pirineu, i en l'hereditat de la dignitat comtal com una manifestació de la debilitació del poder reial i explicació evolutiva de la sobirania comtal (Tastu, 1851: 13). Tres anys després, Andreu Avel·lí Pi i Arimon aprofundia en la mateixa línia, donant-li la forma que es pot considerar definitiva: partia de la transformació hereditària del càrrec comtal com a punt d'arrencada d'un procés que culminà amb l'extinció de la dinastia carolíngia (987) i l'entronització dels Capets. La prova final seria la carta d'Hug Capet a Borrell per reclamar-li la fidelitat i la negativa d'aquest, que més aviat degué ser una no-resposta. Per Pi i Arimon, el fet que després de Borrell es continuessin datant els documents pels anys de regnat dels reis de França i que no fos fins al Tractat de Corbeil (1258) que aquests reis van renunciar als drets que, com a successors dels carolingis, creien tenir sobre Catalunya, no té cap valor (Pi i Arimon, 1854: 45-50). Després, ja en aquesta línia, van seguir Antoni de Bofarull (1876), J. Narcís Roca (1877), Antoni Aulèstia (1887), Joaquim Rubió i Ors (1887) i Jean-Auguste Brutails (1891). Com explica Abadal, Rubió i Ors va fer una completa síntesi

16. Es tracta d'un precepte perdut que Abadal data de 898-911, en temps del comte Guifré Borrell, concedit pel rei Carles IV, el Simple (ABADAL, 2007: 375-377).

històrica de la polèmica, i va defensar la idea de l'origen de fet de la independència ja en època de Guifré el Pelós, restant importància als indicis de subjecció en documents posteriors, que considerà merament formularis (Abadal, 1958: 214). Finalment, el 1901, Joseph Calmette publicà unes *Notes sur Wifred le Velu* en les quals explicà que el suposat precepte de Carles el Calb al comte Guifré no podia ser altra cosa que un diploma de donació de béns fiscals o erms com centenars d'altres dels reis carolingis als seu fidels. I és que la concessió de sobirania pel rei a un vassall en ple segle IX és inimaginable, conclou Abadal glossant Calmette. Després, ja en ple segle XX, Antoni Rovira i Virgili (1924, III: 207-213) i Ferran Soldevila (1934, I: 56-57) mantindrien aquesta posició.

4. EL MODEL D'ABADAL

Després de fer aquest seguiment historiogràfic sobre els orígens de la independència comtal, i abans de fer la seva personal aportació, Abadal conclou: «La teoria d'una obtenció originària de la sobirania per un títol de dret quedava definitivament enterrada. Sabíem tots que la independència dels comtats catalans sols fou aconseguida evolutivament, al llarg de diverses generacions, i com a resultat d'una sèrie de fets que determinaren la progressiva desintegració del poder franc per un cantó i el correlatiu afermament del domini comtal per l'altre» (Abadal, 1958: 216).

És precisament l'exposició documentada dels fets d'aquest doble i oposat procés d'afebliment (de la monarquia) i enfortiment (dels comtes), amb l'anàlisi i el raonament consegüents, la gran aportació d'Abadal a la història de la independència comtal. Amb ell, acabat el debat, la interpretació culmina i assoleix la forma definitiva d'un model. Per posar-ne la primera pedra, l'historiador explica les característiques del domini franc, mostrant-ne l'acceptació per part dels potents locals, i avança les hipòtesis sobre les causes de la marxa a la sobirania, que no seria fruit d'un sentiment nacional català, aleshores inexistent, ni d'una voluntat política d'afirmació de l'herència visigoda, una mena de nacionalisme visigot, sinó de la «desintegració general del regne franc» (Abadal, 1958: 219-231). Abadal ho diu molt clarament: «La sobirania comtal nasqué de l'horror al buit polític: la debilitació i anul·lació del poder reial portà el correlatiu afermament i supremacia del poder comtal» (Abadal, 1958: 230). Establerta així la premissa en el capítol segon de la segona part, en els cinc capítols restants es desgrana

el doble procés d'afebliment carolingi i afermament comtal. Abadal comença amb el canvi de conjuntura política en temps de Guifré el Pelós, que explica el fet decisiu de la successió hereditària en la dignitat comtal; segueix amb la represa momentània del poder reial franc, i la seva presència encara a Catalunya a través dels preceptes carolingis concedits a jerarquies civils i eclesiàstics del país; passa a analitzar amb detall el que en podríem dir presa de consciència de la situació política per part dels comtes catalans, que s'allunyen de França, en el sentit que no viatgen a la cort carolíngia, i en canvi estableixen contactes polítics amb la cort pontificia, a Roma, buscant la independència eclesiàstica, i amb l'andalusina, a Còrdova, buscant assegurar la pau (Abadal, 1958: 233-322). El llibre acaba amb l'assalt d'al-Mansur a Barcelona, l'estiu del 985, que mostra la inutilitat de confiar en la pau amb el califa i en el poder d'un rei francès, carolingi o capet, incapaç de protegir els comtats, i a contracop obliga el comte de Barcelona a assumir plenament el seu paper sobirà. Va començar llavors, diu Abadal, la independència de fet, una independència, gosaríem dir, més trobada que buscada. La de dret no arribaria fins al Tractat de Corbeil de 1285, matís de jurista (Abadal, 1958: 327-342).

La pregunta és si aquest model que es desgrana a *Els primers comtes catalans* és explicatiu dels orígens de Catalunya. La resposta que el mateix Abadal ens dona és que només ho és parcialment: «En el present llibre sols anem a ocupar-nos d'un aspecte parcial de la formació de Catalunya, l'aspecte polític, i encara limitant-lo a un curt període de temps que no arriba a dos-cents anys; el temps que fou necessari perquè la terra que després serà catalana passi de la sobirania i del govern francs al govern i la sobirania d'autoritats indígenes» (Abadal, 1958: 5). El que l'historiador ens explica en el llibre és la fase inicial de construcció del principat territorial o feudal català, conegut com a principat de Barcelona, per la identitat dels comtes que el van encapçalar. Abadal tenia les seves raons per a aquest enfocament polític dels orígens. Ell creia, i ho raona en la introducció al seu estudi sobre Pere el Cerimoniós, que la història la fan els dirigents, mentre que el poble, la massa, segueix els grans homes, i per això dedica tanta atenció a comtes, bisbes i abats: a Guifré el Pelós i al comte Borrell, per exemple (Abadal, 1972: 9-10). La massa pagesa, els treballadors de l'època, no té més protagonisme en el llibre que el poblament de la Catalunya central, que no és poc (Abadal, 1958: 73-111). S'hi refereix amb aquestes paraules: «Cal distingir encara una tercera categoria d'aprisionadors més humils: els que aprisionen una terra per treballar-la personalment i pel seu comte; aquests un cop l'han ocupada, no la

tenen com a benefici de ningú, en són jurídicament “quasi-propietaris” (l’aprisió, jurídicament no és la plena propietat, però és més que la possessió), pràcticament propietaris; aquests poden vendre lliurement el lot aprisionat, no en deuen serveis a ningú... Aquesta mena d’aprisionadors directes són molt nombrosos, són els que han donat lloc amb les seves transaccions a bona part de la gran massa dels documents que de la primera meitat del segle x s’han conservat en els arxius de Sant Joan (avui al de la Corona d’Aragó) i de la catedral de Vic» (Abadal, 1958: 102).

5. BALANÇ

En el fons del plantejament d’Abadal sobre la independència comtal, que es comú a tota la tradició historiogràfica catalana fins al seu temps, hi ha una qüestió fonamental, racional, que concerneix directament als orígens de Catalunya. Una qüestió que es resumeix en una pregunta: què va ser primer, l’Estat o la nació? Entenguis: què va ser primer en el temps, el principat independent, o el poble, la comunitat nacional, identificada pels de fora i interioritzada pels de dins? Abadal ho té clar, primer va ser la forma política i després, molt després, el sentiment nacional. Va escriure el llibre precisament per tocar de peus a terra i demostrar que els comtes no es van fer independents moguts per cap sentiment nacional. Tot va passar a l’inrevés: «L’esperit nacional, diu, el sentit d’unitat, és formaren lentament com una derivació de la vida política independent del país. La independència no fou l’efecte d’aquell esperit, en fou la causa» (Abadal, 1958: XIV).

Abadal no explica, doncs, els orígens de Catalunya com a pàtria i comunitat, continent i contingut, però sí que explica com es van posar els fonaments de l’edifici polític que en va ser condició necessària. Ho diu ell mateix: «La formació de Catalunya, la seva gestació, fou molt llarga, i ningú no podrà dir mai quan n’advingué el naixement, perquè les nacions no neixen com els homes en uns minuts, sinó en uns parts perllongats i indefinits» (Abadal, 1958: 5). És per aquesta racionalitat i honestedat, a més del cabdal erudit de les seves obres, que avui, cinquanta anys després del seu traspàs, recordem i homenatgem l’historiador Ramon d’Abadal.

BIBLIOGRAFIA

- ABADAL I DE VINYALS, Ramon d' [en col·laboració amb J. Rubió i Balaguer] (1910). «Notes sobre la formació de les *Compilacions de Constitucions i altres Drets de Catalunya*, i de *Capítols de Corts* referents al General». A: *Estudis Universitaris Catalans*, IV. Barcelona, p. 409-445.
- (1912-1913). «Les “Partidas” a Catalunya durant l’Edat Mitjana». A: *Estudis Universitaris Catalans*. Barcelona, 1912, p. 13-37 i 159-180; i 1913, VII, p. 118-162. [Edició en separata: 1914. Barcelona: Massó, Casas & Cía.].
- [en col·laboració amb F. Valls-Taberner] (1913). «Introducció». A: *Textos de dret Català. I. Usatges de Barcelona*. Barcelona: Diputació Provincial.
- (1949). *La batalla del adopcionismo en la desintegración de la Iglesia visigoda*. «Discurso leído en la recepción pública de [...] en la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona el día 18 de diciembre de 1949. Contestación del Académico numerario Doctor D. José M.^a Millás Vallicrosa». Barcelona.
- (1953). «El paso de Septimania del dominio godo al franco a través de la invasión sarracena (7320-768)». *Cuadernos de Historia de España*, XIX, Buenos Aires, p. 5-54.
- (1956). «La expedición de Carlomagno a Zaragoza: el hecho histórico, su carácter y su significación». A: *Coloquios de Roncesvalles. Agosto de 1955*. Saragossa-Pamplona: Diputación Foral de Navarra - Institución Príncipe de Viana, p. 39-71.
- (1954-1957). «La Catalogne sous l’empire de Louis le Pieux». A: *Études Roussillonaises*. Perpinyà. IV-3 (1954-1955), p. 239-272; V-1 (1956), p. 31-50; V-2 (1956), p. 147-177; VI-1/2 (1957-[1958]), p. 67-95.
- (1958). *Els primers comtes catalans*. Barcelona: Teide.
- (1959). «Discurso inaugural». A: *Séance d’ouverture. Congrès archéologique de France. CXVII^e session*. París: Société Française d’Archéologie, p. 229-231.
- (1968). «El passat de la Casa Abadal del Pradell». A: *La Casa Abadal del Pradell*. «Opuscle que amb motiu der les bodes d’or dels nostres pares Ramon d’Abadal i M. del Remei Guitart els dediquen els seus fills. Barcelona, el 10 de juny de 1968», p. 11-39.
- (1972). *Pere el Cerimoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya*. Barcelona: Edicions 62.

JOSEP MARIA SALRACH MARÈS

- (1986). *Catalunya carolíngia*. Volum I: *El domini carolíngi a Catalunya*. Primera part. Edició a cura de Jaume Sobrequés. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (2003). *L'abat Oliba, bisbe de Vic, i la seva època*. Edició de Francesc Vilanova Vila-Abadal. Mutilva Baja: Ugoiti Editores S.L.
- (2007). *Catalunya carolíngia. II. Els diplomes carolíngis a Catalunya*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans. La primera edició és de 1926-1952.
- (2010). *Les lliçons de la història. Reflexions sobre Espanya, Castella, Catalunya*. Edició i introducció a cura de Francesc Vilanova. Barcelona: La Magrana.
- AULÈSTIA I PIJOAN, Antoni (1887-1889). *Història de Catalunya*. 2 vol. Barcelona: La Renaixensa.
- BALAGUER, Víctor (1885). *Historia de Cataluña*. I, Madrid: Tello.
- BALARI JOVANY, José (1899). *Orígenes históricos de Cataluña*. Barcelona: Establecimiento Tipográfico de Hijos de Jaime Jepús.
- BOFARULL, Antonio de (1876). *Historia crítica, civil y eclesiástica de Cataluña*. II. Barcelona: J. Aleu y Fugarull.
- BOFARULL Y MASCARÓ, Próspero (1836). *Los condes de Barcelona vindicados, y cronología y genealogía de los reyes de España considerados como soberanos independientes de su Marca*. 2 vol. Barcelona: Imprenta de J. Oliveras y Monmany.
- BOTET Y SISÓ, Joaquín (1890). *Condado de Gerona. Los condes beneficiarios*. Girona: Imprenta y Librería de Paciano Torres.
- BRUTAILS, Jean-Auguste (1891). *Étude sur la condition des populations rurales en Roussillon au Moyen Age*. París: Imprimerie nationale.
- CALMETTE, Joseph (1901). «Notes sur Wilfred le Velu». *Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos*, Madrid, V, p. 442-451.
- «Origines légendaires et historiques de la Catalogne». A: CALMETTE, Joseph (1946). *Études Médiévales*. Toulouse, p. 142-156.
- CARBONELL, Pere Miquel (1546). *Chròniques de Espanya fins ací no divulgades, que tracta dels nobles e invictíssim reys dels gots y gestes de aquells e fets dels comtes de Barcelona e reys de Aragó*. Barcelona: Ambrós.
- CINGOLANI, Stefano Maria (2012). *Les Gesta Comitum Barchinonensium (versió primitiva), la Brevis Historia i altres textos de Ripoll*. València: Universitat de València.
- Constitucions y altres drets de Cathalunya, compilats en virtut del Capítol de Cort LXXXII, de les Corts per la S.C. y R. Majestat del rey Don Philip IV nostre*

- senyor celebradas en la ciutat de Barcelona any MDCCII* (1704). Barcelona: En Casa de Joan Pau Martí y Joseph Llopis Estampers.
- GELABERT, François (1953). «Joseph Calmette, sa vie, sa oeuvre». *Annales du Midi*, 65-23, p. 241-254.
- MARQUILLES, Jacobus (1505). *Comentaria Jacobi Marquilles super Usaticis Barchinonae*. Barcelona: J. Luschner.
- MILLÀS VALLICROSA, Josep M. (1987). *Textos d'historiadors àrabs referents a la Catalunya carolíngia*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- (1922). «Els textos d'historiadors musulmans referents a la Catalunya carolíngia». *Quaderns d'Estudi*, Barcelona, XIV, p. 125-161.
- MUNDÓ, Manuel; PLADEVALL, Antoni; FONT I RIUS, Josep Maria; VILANOVA i VILA-ABADAL, Francesc; SALRACH, Josep Maria, i BARRAL, Xavier (1989). *Ramon d'Abadal i de Vinyals. Commemoració del centenari del seu naixement*. Barcelona: Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.
- ORDEIG I MATA, Ramon (1999). *Catalunya carolíngia. IV. Els comtats d'Osona i Manresa*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PELÁEZ, Manuel J. (1994). «Ramon d'Abadal i de Vinyals y la historia del derecho catalán y francés: primera etapa de formación y producción científica (1904-1914)». *Estudis Universitaris Catalans*. Volum XXX. Estudis d'història oferts a Ramon d'Abadal i de Vinyals en el centenari del seu naixement. Barcelona: Curial Edicions Catalanes, p. 209-218.
- PI Y ARIMÓN, Andrés Avelino (1854). *Barcelona antigua y moderna, o descripción e historia de esta ciudad desde su fundación hasta nuestros días*. I. Barcelona: Verdaguer.
- PUJADES, Gerónimo (1830). *Crónica universal del Principado de Cataluña escrita a principios del siglo XVII*. Tom VI. Barcelona: Impremta de José Torner.
- ROCA, J. Narcís (1877). «Wifredo lo Pilós». *La Renaixensa. Revista Catalana*, VII, núm. 5-11.
- ROVIRA I VIRGILI, Antoni (1924). *Història nacional de Catalunya*. III. Barcelona: Edicions Pàtria.
- RUBÍO Y ORS, Joaquín (1887). «Consideraciones histórico-críticas acerca del origen de la independencia del condado catalán». *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, IV, p. 563-639.
- SALRACH, Josep M. (2010a). «Ramon d'Abadal i l'encaix de Catalunya a Espanya». *L'Avenç*, núm. 358, p. 58-61.

- (2010*b*). «Abadal, la història com a pedagogia». *Serra d'Or*, núm. 610, p. 74-75.
- SOLDEVILA, Ferran (1934). *Història de Catalunya*. I. Barcelona: Editorial Alpha.
- TASTU, P. (1851). *Notes sur l'origine des comtes héréditaires de Barcelone et d'Emporias-Roussillon*. Montpellier.
- TOMICH, Pere (1886). *Les històries e conquestes dels reys de Aragó e comtes de Barcelona*. Barcelona: La Renaixensa.
- UDINA MARTORELL, Federico (1951). *El Archivo Condal de Barcelona en los siglos IX-X. Estudio crítico de sus fondos*. Barcelona: Consejo Superior de Investigaciones Científicas.